

УДК 005.336.4:330.322.3(477)

*Седляр Д. О.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова*

ІНВЕСТИЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ В УКРАЇНІ

У статті розкрито особливості інвестиційного забезпечення формування інтелектуального капіталу в Україні, виокремлено та проаналізовано основні проблеми інвестиційного забезпечення інтелектуалізації вітчизняної економіки, запропоновано шляхи удосконалення інвестиційного забезпечення формування інтелектуального капіталу в Україні.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, інвестиційне забезпечення, інвестиційний потенціал.

На сучасному етапі інтелектуалізація економіки стає пріоритетним напрямом розвитку будь-якої країни, що проявляється через підвищення ролі знань та освіти. Прискорення процесу інтелектуалізації економіки України та підвищення її рівня можливе лише за рахунок вирішення проблем формування інтелектуального капіталу. Основним засобом забезпечення останнього виступає інвестиційне забезпечення, однією з особливостей якого в умовах інтелектуальної економіки є переорієнтація інвестицій з розширення виробництва, накопичення матеріальних активів на інтелектуальні інвестиції. Саме вони виступають імпульсом розвитку постіндустріальної економіки, базою якої є інтелектуально-інноваційний розвиток. Прикладом цьому можуть слугувати дані дослідження професора Пенсільванського університету Р. Земскі та професора з Уортона П. Капелло, які проаналізувавши більше 10 тис. робочих місць в Америці, дійшли висновку, що 10 % підвищення рівня освіти призводить до 8,6% підвищення продуктивності праці, а при такому ж підвищенні акціонерного капіталу, продуктивність праці збільшується ще на 4%. Згідно з дослідженнями, продуктивність праці обумовлена творчою діяльністю людини, впровадженням науково-технічних досягнень, телекомунікаційною та комп'ютерною технікою [7, с. 57-58].

Проблема інвестиційного забезпечення формування інтелектуального капіталу в цілому знайшла відображення у працях таких вітчизняних вчених як О. Другов, І. Левіна, І. Федулова. Питання ж інвестиційного забезпечення формування окремих компонентів інтелектуального капіталу висвітлюються у працях В. Гейця, С. Іщук, І. Курило, Е. Лібанової, О. Макарової, І. Петрової та інших. Проте, вчені більшою мірою зосереджують свою увагу на інвестиційному забезпеченні формування людського та структурного капіталів, не звертаючи уваги на клієнтський та соціальний капітали.

Мета статті – проаналізувати та визначити основні тенденції впливу інвестиційного забезпечення на формування інтелектуального капіталу в Україні, виокремити проблеми та розробити шляхи інвестиційного забезпечення інтелектуалізації економіки України.

Під інвестиціями (з лат. “investio” – одягаю) розуміють довготермінові вкладення капіталу в різні сфери та галузі господарства всередині країни та за її межами з метою

привласнення прибутку [8, с. 271]. У Законі України “Про інвестиційну діяльність” інвестиції трактуються як “всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об’єкти підприємницької та інших видів діяльності, у результаті якої створюється прибуток (дохід) або досягається соціальний ефект” [4]. Зважаючи на сутність інвестицій та враховуючи особливості інтелектуального капіталу, на наш погляд, інвестиції у інтелектуалізацію економіки можна розглядати як матеріальні та нематеріальні вкладення суб’єктів господарювання (індивіда, сім’ї, підприємства, держави, громадських організацій – резидентів та нерезидентів) у сфери, в яких відбувається створення інтелектуального капіталу – освіти, науки, охорони здоров’я та інформаційно-комунікаційних технологій, що забезпечують отримання різних видів ефектів тощо.

Проте, інвестиції в інтелектуальний капітал мають ряд особливостей, які відрізняють їх інших видів інвестицій. На наш погляд, до них можна віднести такі:

- віддача від інвестицій в інтелектуальний капітал залежить безпосередньо від терміну його використання. При цьому слід враховувати, що якісніші та триваліші інвестиції забезпечать більший та триваліший ефект;

- інвестиційний період інтелектуального капіталу набагато триваліший за інвестиційний період фізичного капіталу. Якщо у фізичного останній становить 1,5-5 років, то в інтелектуального – 12-20 [2, с. 106];

- капіталовкладення в інтелектуальний капітал мають вищий, порівняно з іншими капіталовкладеннями, ступінь ризику та невизначеності;

- інвестицій в інтелектуальний капітал мають багато форм прояву: можуть бути як матеріальними, так і нематеріальними. Матеріальні інвестиції являють собою інвестиції у формі грошей, цінних паперів, майнових та інших прав. Нематеріальні інвестиції виступають у вигляді визнання, уваги (ставлення керівника до персоналу), інформації (забезпечення доступу до інформації), часу (особливо це проявляється при здобуванні освіти); також їх можна ранжувати за силою впливу на формування інтелектуального капіталу – витрати на освіту, охорону здоров’я, наукові розробки тощо;

- багатоканальність джерел формування та нагромадження інвестицій – самоінвестування, сім’я, підприємство, громадські організації, держава;

- інвестиції спрямовуються на придбання таких активів, якими можуть володіти зовсім не ті, хто їх заковував (людський капітал належить працівникам, яких найняв власник бізнесу).

Крім того, варте уваги також розуміння терміну “інвестиційне забезпечення”. Воно містить два напрями: безпосереднє інвестування та інвестиційне регулювання. Останнє може бути як державним (здійснюється органами державної влади), так і ринковим (здійснюється на основі дії ринкових сил). Під механізмами інвестиційного забезпечення інтелектуалізації економіки будемо розуміти сукупність взаємодіючих економічних суб’єктів та важелів, що забезпечують процеси інвестування та інвестиційного регулювання.

Зважаючи на природу інтелектуального капіталу та його особливості, на наш погляд, основними сферами, в яких відбувається процес формування, є: освіта, наука, охорона здоров’я та сфера інформаційних систем і технологій. А основними зацікавленими суб’єктами цього процесу виступають всі суб’єкти господарювання –

домогосподарства, підприємства, держава, громадські організації. Рушійною силою інвестицій в інтелектуальний капітал виступають ефекти, які отримують суб'єкти господарювання від цього процесу: підвищення освітньо-кваліфікаційного та професійного рівнів, підвищення соціально-економічного рівня розвитку підприємства, регіону, країни, зростання рівня та якості життя населення, зростання рівня розвитку інноваційної активності, становлення та розвиток інтелектуальної економіки.

Проте, в Україні досі значення інтелектуального капіталу залишається недооціненим як для окремої особи, підприємства так і для суспільства в цілому. Підтвердженням цьому є дані таблиці 1 та 2. Так, у період з 2002 по 2012 рр. частка інвестицій у нематеріальні активи знизилась на 6,2 в.п., що становить майже 70% порівняно з 2002 роком. У 2012 році інвестиції у нематеріальні активи знаходились на рівні 2007 року і мають тенденцію до зниження.

Таблиця 1

**Капітальні інвестиції у нематеріальні активи
у 2002–2012 рр., у % до загального обсягу [9]**

Роки	Інвестиції у нематеріальні активи
2002	9,1
2003	2,4
2004	2,4
2005	2,8
2006	3,1
2007	2,9
2008	2,3
2009	3,1
2010	3,7
2011	3,6
2012	2,9

Стосовно джерел фінансування капітальних інвестицій, то за період з 2010 по 2012 рр. зростає лише частка коштів, наданих у кредит банками (на 4,8 в.п.). Частки інвестицій за іншими джерелами фінансування знижуються: фінансування за рахунок державного бюджету залишається на рівні 2010 року, місцевих бюджетів – на 0,3 в.п., власних коштів підприємств та організацій – на 1,1 в.п., коштів іноземних інвесторів – на 0,4 в.п., інших джерел фінансування – на 0,7 в.п.

Таблиця 2

**Капітальні інвестиції за джерелами фінансування у 2010–2012 рр.,
у % до загального обсягу [9]**

	Роки		
	2010	2011	2012
Кошти державного бюджету	5,8	7,1	5,8
Кошти місцевих бюджетів	3,4	3,4	3,1
Власні кошти підприємств та організацій	60,8	58,6	59,7
Кредити банків та інші позики	12,3	16,3	17,1
Кошти іноземних інвесторів	2,1	2,8	1,7
Інші джерела фінансування	4,5	4,3	3,8

Цей стан поглиблюється кризовими явищами в економіці, занепадом соціальної сфери, недосконалістю нормативно-правового забезпечення, непривабливістю української економіки для інвесторів. Останнє спричинене повільними темпами реформування як економіки, так і законодавчої бази, нераціональним розподілом внутрішніх інвестицій – приватних і державних, високими податками, надмірним регулюванням та надмірною заполітизованістю економіки.

Україна у рейтингу інвестиційної привабливості, який двічі на рік (вересень, березень) складається журналом “Euromoney”, у березні 2011 р. посіла 89-місце зі 100 країн (табл. 3). Таку позицію України можна пояснити переважанням у структурі національної економіки низькотехнологічних виробництв (54,73%), низькою ефективністю економіки (46,62 %), високим ризиком політичної нестабільності (42,48 %), а також великим розміром зовнішнього боргу (6,58 бала з 10-ти). У вересні 2011 р. Україна піднялася на 11 позицій і посіла 78 позицію, що свідчить про підвищення її інвестиційної привабливості.

Таблиця 3

**Рейтинг інвестиційного ризику журналу “Euromoney”
для окремих країн [1, с. 64]**

Рейтинг у березні 2011 р	Бал	Країна	Рейтинг у вересні 2011 р.
1	93,44	Норвегія	1
2	91,03	Люксембург	6
3	89,59	Швейцарія	2
31	70,99	Польща	40
50	58,79	Естонія	51
54	57,07	Туреччина	50
55	57,05	Литва	55
57	56,83	Російська Федерація	52
63	53,82	Болгарія	59
64	52,47	Латвія	68
69	49,66	Вірменія	83
72	49,09	Румунія	73
74	47,91	Казахстан	72
76	47,77	Грузія	71
78	46,95	Азербайджан	87
89	43,97	Україна	78
100	38,79	Мозамбик	100

Проте, аналіз питомої ваги іноземних інвестицій в економіку країни у 2010–2012 рр. свідчить про відсутність чіткої тенденції у розвитку іноземного інвестування: у 2012 р. частка іноземних інвестицій становила 1,7%, що нижче за значення показника попереднього року на 1,1 % та нижче на 2,5% за значення показника 2009 року.

Причинами низького рівня інвестиційного забезпечення формування інтелектуального капіталу є низький рівень інвестиційного потенціалу суб’єктів господарювання: населення та підприємств.

Інвестиційний потенціал населення проявляється у схильності до заощаджень, можливості їх здійснення та намірах перетворювати заощаджені ресурси у інвестиційні. На його формування впливає, по-перше, наявність фінансових ресурсів,

по-друге, бажання їх заощаджувати. Щодо наміру до інвестування, то він також знаходиться під дією ряду чинників фінансової системи та довіри до різних інститутів (державних та недержавних). Звідси, можна виділити основні проблеми, що перешкоджають розвитку інвестиційного потенціалу населення України:

- 1) недостатній обсяг внутрішніх інвестиційних ресурсів у домогосподарств;
- 2) недостатній розвиток ринку цінних паперів;
- 3) недостатній рівень охоплення населення послугами фінансового сектору;
- 4) низький рівень довіри населення до фінансово-банківської системи, в т. ч. до сектору, жорстко контрольованого державою;
- 5) значні масштаби розшарування населення за рівнем поточних доходів [6, с. 209-210];
- 6) слабкий зв'язок (або його відсутність) між рівнем освіченості населення та рівнем доходів;
- 7) відсутність попиту на кваліфіковану робочу силу, що підтверджується інтелектуальною міграцією.

Зрозуміло, що перетворення "вільних" коштів домогосподарств у інвестиційні ресурси без цілеспрямованого державного втручання (через стимулювання та підтримку) неможливо. Проте, це втручання лише тоді матиме сенс, коли домогосподарства матимуть фінансові можливості здійснювати заощадження.

Інвестиційний потенціал вітчизняних підприємств також зумовлений низкою факторів. До них, на наш погляд, варто віднести:

- 1) високий ступінь невизначеності та ризиковості. Інноваційний ризик виступає одним із визначальних чинників у галузі інтелектуальної праці. Він пов'язаний із а) ризиком самого винахідника щодо продажу та подальшого впровадження його винаходу та б) ризиком підприємця, який впроваджує науково-технічну розробку у виробництво [10, с. 112];
- 2) довгострокова віддача інвестицій та бажання отримати прибуток у короткий термін;
- 3) інвестиції в інтелектуальний капітал являють собою витрати на такі активи, якими підприємство не може розпорядитися та які не є його власністю.

Таким чином, державне регулювання виступає необхідною умовою розвитку інвестиційного потенціалу домогосподарств та підприємств та виступає дієвим регулятором інвестиційних потоків. Головне завдання держави полягає у гарантуванні мінімально допустимої безпеки винаходу – розвиток правового захисту інтелектуальної власності, створення стимулів для впровадження цієї продукції у виробництво, зниження річних зборів на патенти винахідників тощо [10, с. 113].

Формування та розвиток інтелектуального капіталу України постає однією з умов модернізації вітчизняної економіки, що знаходить відображення у численних національних доповідях та стратегіях. Проте, досі інвестування у розвиток інтелектуального капіталу не знайшло повноцінного відображення у статтях Державного бюджету. Пріоритетними напрямками державного фінансування і досі залишаються виробництва III та, іноді, IV технологічних укладів, які є власністю українських високопосадовців, що приймають відповідні рішення. Загалом, неефективність державної інвестиційної політики у сфері формування інтелектуального капіталу проявляється через необґрунтовану соціальну політику,

політику у сфері вищої освіти, регулюванні ринку праці та суміжних ринків, які впливають на формування інтелектуального капіталу, несформованістю ринків інновацій та недостатніх обсягах фінансування.

Для порівняння, великі корпорації та приватні компанії США витрати на освітні програми розглядають як обов'язкову компоненту їх довгострокових стратегій розвитку. Спостерігається нова тенденція у підготовці кадрів у компаніях – створення системи безупинного навчання робітників та службовців з адаптації до нових технологій, нових форм організації праці, ліквідація “функціональної неграмотності”. Навчання або перенавчання кадрів найчастіше відбувається або в спеціально створених навчальних центрах, або безпосередньо на робочих місцях у вигляді програм виробничого учнівства. За оцінками експертів, програми в галузі підготовки і перепідготовки робочої сили мають 76% американських корпорацій з числом зайнятих 500 і більше осіб, в Західній Європі функціонують більше 200 центрів навчання спеціалістів з управління, в Японії за програмою безперервної освіти безпосередньо в компаніях навчаються 80% слухачів, поза компаніями – 18%, за кордоном – 2%. В середньому за програмами підготовки персоналу фірми США затрачають за рік 263 дол. на одного працівника, у Франції – 3% фонду заробітної плати [3, с. 22; 11, с. 57]. У багатьох відомих корпораціях – “Дженерал електрик”, “Дженерал фудс”, “Пасіфік белл”, “Ксерокс”, “Моторола” введено курси з управління деякими видами інтелектуального капіталу. Наприклад, у навчальному центрі компанії “Моторола” із 67 курсів, які викладаються, 25 безпосередньо присвячені питанням управління інтелектуальними активами [5, с. 175].

Удосконалення інвестиційного забезпечення інтелектуального капіталу України повинно бути пріоритетом держави. Держава повинна створити відповідні умови для інвестиційного забезпечення процесів формування та розвитку інтелектуального капіталу економічними суб'єктами. Державне регулювання інвестиційного забезпечення інтелектуалізації економіки, на наш погляд, можна представити у вигляді прямого та опосередкованого державного регулювання. У першому випадку держава виступає інвестором, а у другому – роль держави полягає у створенні сприятливих умов для залучення інвестицій.

Для формування потреби інвестиційного забезпечення інтелектуального капіталу у суб'єктів господарювання, необхідно:

- забезпечити розвиток системи освітнього державного та банківського кредитування;
- створити у країні систему перерозподілу фінансових ризиків шляхом державно-приватного партнерства;
- створити ефективну систему розподілу публічних ресурсів (пряме та грантове фінансування);
- налагодити співпрацю із закордонними суб'єктами наукової діяльності;
- активізувати науково-дослідну роботу університетів;
- удосконалити законодавство, яке регулює правовий захист інтелектуальної власності;
- створення стимулів для впровадження результатів інтелектуальної діяльності у виробництво;
- стимулювати розвиток інших інвестиційних джерел тощо.

Оскільки інтелектуальний капітал можна розглядати як систему – сукупність взаємопов'язаних елементів – то вплив на один з них призводить до розвитку інших. Проте, незважаючи на наявність ефекту перехресних інвестицій, сформувати інтелектуальний капітал, впливаючи лише на одну з його компонент неможливо, цей процес вимагає комплексного впливу.

Отже, інвестиційне забезпечення формування інтелектуального капіталу в Україні знаходиться на дуже низькому рівні. Підтвердженням цьому є зниження частки капітальних інвестицій на нематеріальні активи з 9,1% у 2002 р. до 2,9% у 2012 році, зниження інвестиційної активності усіх суб'єктів господарювання та низький рівень інвестиційної привабливості економіки України, що зумовлено рядом проблем. Головна роль у подоланні проблем інвестиційного забезпечення формування інтелектуального капіталу, на нашу думку, відводиться державі.

Використані джерела:

1. Варналій З. С. Конкуренентоспроможність національної економіки: проблеми та пріоритети інноваційного забезпечення / З. С. Варналій, О. П. Гармашова. – К.: Знання України, 2013. – 387 с.
2. Економіка знань: підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / Любов Іванівна Федулова; НАН України; Ін-т екон. та прогнозув. НАН України. – К., 2009. – 600 с.
3. Жук Н. Дослідження особливостей зарубіжного досвіду здійснення кадрової політики / Н. Жук // Галицький економічний вісник. – 2011. – № 1 (30). – С. 15-24.
4. Закон України “Про інвестиційну діяльність” від 8 вересня 1991 року N 1560-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1560-12>
5. Кендюхов О. В. Ефективне управління інтелектуальним капіталом: монографія / НАН України. Інститут економіки промисловості; ДонУЕП. – Донецьк: ДонУЕП, 2008. – 359 с.
6. Людський розвиток в Україні: соціальні та демографічні чинники модернізації національної економіки: колективна монографія / [Е. М. Лібанова, О. В. Макарова, І. О. Курило та ін.]; за ред. Е. М. Лібанової. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, 2012. – 320 с.
7. Левіна І. В. Інтелектуальний капітал: концептуальні основи відтворення: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.01 / Донец. нац. ун-т. – Донецьк, 2007. – 178 с.
8. Мочерний С. В., Ларіна Я. С., Устенко О. А., Юрій С. І. Економічний енциклопедичний словник: у 2 т. – Т. 1 / за ред. С. В. Мочерного. – Львів: Світ, 2005. – 616 с. – С. 271.
9. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>
10. Полуяктова О. В. Інтелектуальний капітал в економіці України: дис. ... канд. екон. наук / О. В. Полуяктова; Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. – Л., 2008. – 262 с.
11. Суценцев А. Науково-технічний прогрес і підготовка (перепідготовка) виробничого персоналу у приватних компаніях США / А. Суценцев // Проблеми трудової і професійної підготовки. – 2011. – Вип. 16. – С. 56-61.

Седляр Д. А. Інвестиційне забезпечення формування інтелектуального капіталу в Україні.

В статті розкриті особливості інвестиційного забезпечення формування інтелектуального капіталу в Україні, виділені і проаналізовані основні проблеми інвестиційного забезпечення інтелектуалізації економіки, проаналізовані шляхи удосконалення інвестиційного забезпечення формування інтелектуального капіталу в Україні.

Ключеві слова: інтелектуальний капітал, інвестиційне забезпечення, інвестиційний потенціал.

Sedlyar D. Investment support for the formation of intellectual capital in Ukraine.

In the article revealed the features of investment to ensure the formation of intellectual capital in Ukraine, isolated and analyzed the main problems of investment support intellectualization of the domestic economy, proposed the ways of improving the investment to ensure the formation of intellectual capital in Ukraine.

Keywords: *intellectual capital, investment support, investment potential.*

УДК 330.522:334.723(477)

*Підпригора Л. А.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова*

**ДЕРЖАВНА ВЛАСНІСТЬ ТА ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ
ПІДПРИЄМСТВ: ПРОБЛЕМА ВЗАЄМОЗАМІННОСТІ**

У статті досліджується проблема взаємозамінності державного регулювання діяльності підприємств та державної власності на них в сучасній ринковій економіці та економіці України, робляться висновки про недоцільність заміни державної власності на об'єкти їх приватизацією і подальшим державним регулюванням, що призведе до втрати державою контролю над важливими сферами економіки.

Ключові слова: *державна власність, державне регулювання економіки, економічні функції держави.*

Сучасною економічною наукою доведено і практикою підтверджено, що без активного державного регулювання економіки досягти стабільних темпів економічного зростання та сталого економічного розвитку неможливо. З цією метою держава використовує нагромаджений науковими дослідженнями та історичним досвідом арсенал методів, важелів та засобів прямого та непрямого впливу на діяльність економічних суб'єктів. Серед них одним із найдієвіших є державна власність (повна або часткова) на підприємства у різних сферах і галузях економіки.

Взаємодія держави і ринку в сучасній економіці обумовлена не тільки неспроможностями ринку, а й історичними та економічними особливостями кожної країни. Специфіка економіки України полягає у тому, що тут в результаті системного трансформування завершується процес формування основних атрибутів економічної системи на основі взаємодоповнюваного співіснування та взаємодії методів ринкового і державного регулювання. В Україні держава є ініціатором і провідником реформ, саме тому вона несе відповідальність за їх результати. Система державного регулювання економіки України повинна ґрунтуватися на поєднанні виробничої і соціальної активності ринку та соціальної спрямованості держави, здатної забезпечити конкурентні умови функціонування для суб'єктів господарювання та вирішення соціально-економічних проблем суспільства. Необхідність державного регулювання діяльності господарюючих суб'єктів обумовлює створення такої організаційно-інституціональної структури, яка була б здатна реально впливати на поведінку усіх суб'єктів господарювання та регулювати відносини власності. Особливе місце в цій структурі належить державній власності.